

In smelo rečem, postal sem v tem oziru tak, kakor oni rimski senator, ki je vedno in vedno ponavljal, da se mora Kartaga razdreti, a jaz sem napisal in napisal brezbrojne notic in dopisov v vse mogoče slovenske liste, kjer sem vedno in vedno ponavljal: Preosnujmo naša lista, ali pa ubijmo „Učit. Tovariša“. Priznavam, da ni bil ta boj vedno vojevan v mejah dostojnosti, a ker je bil namen blag in daleko-sežen, sem uverjen, da dobim odpuščanje pri vseh onih tovariših, ki sem jih tolikokrat spravil v mučen položaj, da so morali odgovarjati vsem onim raznim napadom. O Božiču l. 1894, smo zborovali v magistratni dvorani v Ljubljani, in sicer je bil tedaj občni zbor „Slov. učit. društva“, čigar lastnina je bil „Učit. Tovariš“. — Takrat sem vprašal pri slučajnostih, zakaj se tiska „Učit. Tovariš“ v Miličevi tiskarni, čigar lastnik je hud nasprotnik slovenskemu narodu. Predlagal sem, da naj se prenese „Učit. Tovariš“ v kako narodno tiskarno. Na mojo interpelacijo sem dobil kar trije odgovori; pokojni Žumer je prvi odgovoril kot društveni predsednik, za njim sta odgovarjala tovariša Furlan in Kecalj; vsi trije so poudarjali, da se „Učit. Tovariš“ mora tu tiskati, ker je Miličeva tiskarna solastnik „Učit. Tovariša“. — Odgovor mi je zadoščal. No, 15. januarja 1895. pa dobim zalepko od tajništva „Slov. učit. društva“, kjer se mi naroča, naj sporočim nekaj konkretnih slučajev, iz katerih se bo natančno razvidelo, da je lastnik tiskarne, Milič mlajši, nasprotnik slovenskega naroda, zakaj preti mi, da me toži. — Odgovoril sem 18. januarja precej rezko, poudarjajoč, da mi to poseben naroden greh, ako človek preseda cele dneve v nemški kazini.

Napadi na „Učit. Tovariša“ so se podvojili. Kako dosleden in vztrajen sem bil v tem poslu in kako različni šifer sem se posluževal, o tem bi mogel povedati prav mnogo tovariš Nerat kot urednik „Popotnika“. Seveda je bil refren vseh onih nebrojnih notic: Preosnujmo naša učiteljska lista!

Misel za preosnovo listov „Učit. Tovariša“ in „Popotnika“ je dobivala vedno bolj realna tla. In tako sem mogel že leta 1896. v 5. številki „Popotnika“ z dne 10. marca priobčiti članek pod naslovom: „Kako praznuj slov. učiteljstvo petdesetletnico vladanja Njega Velikanstva našega cesarja Franca Jožefa I.“ (Tovariš Nerat kot urednik je pristavil: Dasi se v nekaterih točkah ne strinjamo z g. pisateljem, vendar priobčimo ta članek, nadejajoč se, da se k temu častnemu vprašanju oglasijo še drugi.) Tu sem zapisal pod točko 3. sledeče: „Slov. učitelji imamo dva šolska lista, „Učiteljskega Tovariša“ v Ljubljani in „Popotnika“ v Mariboru. Oba lista sta premnogo storila za slovensko šolstvo. Škoda le, da sta lista nekako omejena, rekši, da sta razširjena večinoma bolj v dotični deželi, kjer izhajata. Da bi pa vsak slovenski učitelj naročeval oba lista, tega mnogim ne dopuščajo gnotne razmere, mnogim pa primanjkuje tudi zato resne volje. Zatorej preosnujmo lista tako, da postane „Popotnik“, ki je glasilo „Zaveze“, politično-pedagoški list, ki naj presoja vse pojave na šolskem polju, bodisi na Kranjskem, Štajerskem, Primorskem, Koroškem ali kje drugje v naši širši domovini s politično-pedagoškega stališča. Saj je tudi „Zaveza“ poklicana zastopati naš interes v istem smislu. Izhajal naj bi pa, če mogoče, trikrat na mesec, „Učiteljski Tovariš“ naj bi se pa toliko preosnoval — imel sem še vedno v mislih Miličevo pogodbo — da bi postal strogo znanstven pedagoški list. Postal naj bi pedagoška revija, kjer bi se objavljala znanstvena pedagoška vprašanja, prinašala ukovita razpravljanja, životopisi pedagogov velikano, razvoj šolstva po tujih deželah, oziroma državah; obelodanil naj bi strokovne kritike naših pedagoških spisov in druge stvari, pa zgolj znanstvene. Poročila o raznih zborovanjih naj bi objavljala „Popotnik“, „Učit. Tovariš“ naj bi potem izhajal mesečno v debelejših snopičih, ter naj bi postal obenem glasilo našega strokovnega „Pedagoškega društva“. V tej pedagoški reviji naj bi potem naši učenjaki razsipali plodove svoje duševne delavnosti.“ — Nadalje sem razpravljal o naročninah listov in o drugem, kar pa nima toliko pomena. O čemer sva s tovarišem V. l. 1891. sanjala in za kar sem porabil toliko črnila in papirja, to se je izpolnilo l. 1900. Leta 1899. sta objavila tako „Učit. Tovariš“ kakor „Popotnik“ v svojih zadnjih, oziroma predzadnjih številkah poziv pod firmo: „Slovenskemu in istrsko-hrvaškemu učiteljstvu“. — Oklic je pisan navdušeno in omenja, kar se tiče časopisja, sledeče:

„Največjo moč v boju za obstanek in za dosego popolne stanovske organizacije ima časopisje. Da se slovenskemu učiteljstvu odpre široko polje, kjer bo lahko kazalo svojega duha sadove, zatorej bomo z novim letom preosnovali „Popotnika“ v pedagoško revijo, ki bo prinašala strogo metodiške, pedagoške, jezikoslovne in splošne znanstvene razprave, a „Učiteljski Tovariš“ bo od novega leta naprej šolsko-politiški list ter bo izhajal kot glasilo avstrijskega jugoslo-

vanskega učiteljstva. Tako bomo sprejeli v svoje vrste tudi hrvaške tovariše iz Istre in Dalmacije ter bomo izkušali tudi njim pribojevati svobodo v šoli in izven šole.“

In l. prosinca l. 1900. je izšel „Učit. Tovariš“ prvič kot šolsko-politiški list v dokaj povečani obliki. In moja malenkost je napisala uvodnik tej številki z naslovom: „Naš program“.

S tem sklepam. — Tebi, naš jubilan, pa kličem:

Živi, cveti, rodi!

I. Š.-a.

Pismo starega „gardista“.

Naš urednik je prejel to-le značilno pismo, namenjeno jubileju našega glasila:

Dragi tovariš!

Pišes mi, naj bi ob 50letnici „Učit. Tovariša“ kot star njegov „gardist“ napisal nekaj vrstic.

Nad 30 let je že preteklo, kar sem prvič zastavil pero za „Tovariša“. Bil je tačas list seve druge barve nego danes, a imel je nekaj sotrudnikov, ki niso bili njegove barve; saj je nedostajalo lista, kjer bi bili mogli povedati mnenje svoje. — Več ko tri desetletja: gotovo mnogo v kratkem življenju človeškem! Koliko se je predru-gačilo v tej dobi na šolskem polju, koliko idej se je porajalo od tačas in žal, tolikanj — zaman! ... Nesebično sem rad vselej pomagal, kjer je šlo za dobrobit naših šolskih in stanovskih teženj. Često sem pustil tudi najdražje svoje — mislim na obitelj svojo — v nemar, le da sem mogel slabe sile svoje posvetiti blagru našega stanu.

In kaj sam doživljam? Delovanje moje se nagiba zatonu; dosegel pa nisem nič drugega nego razočaranja in — prevare ... Toda nič ne del! Srce moje je ostalo tisto, četudi je parkrat že bilo na tem, da počim od velike — boli ...

Želim le drugim več sreče v boju za ideale svojega stanu, nego je tiste prisodila neizprosna usoda meni.

Pozdravlja te vdani

Armin Gradišnik.

Celje, dne 23. novembra 1909.

Fran Grkman.

Nekoliko besed o organizaciji slovenskih učiteljic.

S svojim prijaznim povabilom, naj sodelujem pri slavnostni številki „Tovariša“, ste mi natresli, gospod urednik, prav svetopisemske žerjavice na glavo. Zakaj? To veva le midva ... In baš o naši organizaciji si želite kratkega sestavka ... Bodi Vam! Saj je 27. dan m. m. završil dvanaajsto leto naše organizacije, završil pa tudi dvanaajsto leto vaših (ne Vaših) predlogov, ki so imeli — hvala jim — to čudotvorno moč v sebi, da so zbudili nekaj trdospehij kolegij iz globokega spanja. Vseh pa niso mogli zdraviti. Vidite torej, da z Balaamom lahko rečem: da moram blagoslovljati, kjer sem hotela ... Ti predlogi! ... Dne 20. novembra m. l. se mi je pripetilo nekaj prav prijetnega. Seznanila sem se na potu z vneto govornico z abiturientskega sestanka naših bodočih sotrpino — z gdč. E. K. Takoj po vratku s pota vzamem dotične „Tovariševe“ številke in prečitam še enkrat njen govor. Z veseljem sem ga čitala in s ponosom: le eno mesto v njem me je užalilo: nastopajoča odlična, nadarjena in vnetja koleginja ne ve nič o našem društvu — o društvu onih, med katere je pravkar namerila svoj korak ... Kdo je kriv? Ona gotovo ne! Mea culpa — me smo krive! Smo li kdaj k našim zborovanjem, kjer so se tolikokrat obravnavale pedagoško-didaktične snovi po najzbornejših močeh — najmlajše kolegijne in spe — naše pripravnice? Ni li bila to naša krivda? Smo pač tudi le skromne hčere svojega skromnega naroda — reklama nam ne gre. Bile pa smo tudi mnenja, da jih itak njih slovenske vzgojiteljice na zavodu opozore na društvo in njegovo delovanje. Kakor vidimo, se to ni nikdar zgodilo.

Iz tega dejstva sklepam, da jih utegne biti še mnogo naših najmlajših kolegij, ki o eksistenci našega, za nas tako potrebnega društva ničesar ne vedo.

Potrebo našega društva poudarjati in utemeljevati, bi bilo odveč. Naše težnje so čisto tako specifično naše, da jih je težko spraviti v sklad z moškimi, zato ni pričakovati in ne zahtevati, da se v moških društvih razpravljajo. Vzemimo le naše socialno stališče. Moški kolega ima svojo družino, ženo, deco, v katerih krogu najde po trudapolnih dnevnih urah uteho, odkrito sočutje, sladek odpočitek. A učiteljica, ki je izgubila svojce — kam naj se obrne? Domka si išče, kjer bi se z enakotrpčim sorodnim duhom oddahnila od dnevine teže, pila moč za bodoči dan. Istotako mora nje delovanje v deklški vzgoji črpati iz drugih virov in slediti drugačnim ciljem nego nje moški kolega v deški vzgoji. Iz teh razlogov in neposredno iz predlogov učiteljskega zbora, objavljenih v „Tovarišu“ dne 16. novembra 1897. leta za zadnje regulacije plač se je ustanovilo društvo slovenskih učiteljic z imenom „Jubilejno hranilno in podporno društvo učiteljic“ z letnim doneskom 12 K. Vkljub visoki letnini je pristopilo precejšnje število članic, ki so s svojo požrtvovalnostjo položile temelj gmotni blaginji društva. V dobri nadi, da se bo število članic znatno pomnožilo, da, še več: z namenom, da bo mogla vsaka učiteljica biti redni član društva, so se pravila preuredila ter se znižala letnina na 2 K. Naše nade so nas varale. — Čemu naj pripisemo sedaj dejstvo, da komaj dobra tretjina kranjskih učiteljic stoji v naših vrstah? Ali „visoki“ letnini? Ali nedelavnosti odbora? Nepravilnemu postopanju? — Bridka resnica mora tu na dan: Stanovska nezavednost je vzrok — in vse one lastnosti, ki se združujejo v tem miljeju! — Le-teh, v stanovski nezavednosti spehij ne kličemo več — zadosti smo se trudile, da jih zbudimo — a bilo je zaman! Kličemo pa vas, mlade, čile moči, ki leto za letom vstopate v naše vrste z idealnimi visokimi smotri — vam podajemo sestrške roke — vas naj ogrejemona svojih srcih, da bodo vaša bila tem gorečnejše v boljši bodočnosti! — Cesar društvo do sedaj ni vzmoglo ob brezbriznosti sovrstnic, temu pomagajte ve s čilimi močmi do uspeha. Odbor, dasi raztresen po vsi kronovini, je skrbel leto za letom, da nudi svojim članom duševnega užitka — a pobrigal se je tudi pri vsaki priliki za izboljšanje njih gmotnega stanja. Predavanja v zborovanjih — večinoma dvakrat v letu — kažejo, da se je odbor vestno trudil ugoditi težnjam svojih članov po nadaljni izobrazbi. Predavalo se je:

„O ženskih ročnih delih“ — poročali Vita Zupančičeva in J. Miklavčičeva. „Samostojnost slovenske učiteljice“, poročala M. Mlakarjeva. „Naše težnje“ — f. Vikt. Praprotnikova. „O prostoročnem risanju“ — A. Sič, mestni učitelj višje dekl. šole. „Delo učiteljice za ljudsko prosveto“ — Ema Žerjavova. „Kako delujeta mati in učiteljica vzajemno za narodovo blaginjo?“ — Jerica Zemljanova. „Česa je naši organizaciji še potreba?“ — Vita Zupančičeva. „Učiteljica in narodna zavest“ — Vita Zupančičeva. „Vseavstrijski shod učiteljic na Dunaju.“ — Janja Miklavčičeva. „Šolske zamude“ — predavanje za roditelje na kmetih — Ema Žerjavova. „Organizacija hrvaških učiteljic“ — Vita Zupančičeva. „Sebi v pomoč.“ — (Ustanovitev zdravilišča za učiteljice na jugu) — J. Miklavčičeva. „Gospodinjki tečaj na Dunaju“ — Vita Zupančičeva itd. itd. — Uzor-žena in učiteljica prerano-pokojna f. Olga Kobauova in sedanja mestna učiteljica M. Mehletova sta nam podali velezanimivi učni sliki, prva: Potovanje od Postojne do Vipave — druga: „Krt“ po biološki metodi.

Poleg tega se je stavilo predlogov in nasvetov, ki so nekateri že postali meso in kri, drugi čakajo rešitve. — Ko je šlo za izboljšanje gmotnega stanja, odbor ni držal križem rok; ramo ob ramo je stal v vrstah kolegov, ki so dvignili svoj glas zoper sramotno nizke plače. Do vplivnih oseb je odposlalo društvo deputacije v ta namen. Poleg vsega se je posvetovalo, kako samemu sebi odpomoči: 1. z zdraviliščem na jugu, 2. z brezplačno ali vsaj ceno oskrbo v bolnici.

Racionalno razpolaganje z denarnimi prispevki je omogočilo, da je društvo postalo član „Učit. tiskovnega društva“, z dvema deležema pa član „Hranilnice in posojilnice učit. konvikta“.

Nekaj spominov iz prve dobe našega „Tovariša“.

(Nekako od l. 1867.—1875.)

Bil sem v prvem tečaju preparandije v Ljubljani — takrat namreč l. 1867., sta bila še samo 2 letnika — ko me tovariš Lavrič doma iz Krašnje, umrl kot učitelj v Gradcu (na potovanju v Dalmacijo) opozori na „Tovariša“, „Novice“ in „Zg. Da-

nico“, edine slovenske liste, ki so takrat v Ljubljani izhajali. Takoj sem se naročil na „Tovariša“ in si že takrat ali malo kasneje omislil vse prejšnje letnike, od katerih še zdaj nekatere hranim.

Se preden sem dovršil l. 1868. — to leto je bil že prvi shod kranjskega učiteljstva v Ljubljani v mestni dvorani, kjer sem bil kot učiteljski pripravnik tudi jaz navzoč — učiteljske, sem spisal dopis v „Tovariša“, na kar sem bil kaj ponosen. Leto potem sem že daljše spise v njem priobčil, kar je bilo kaj po volji uredniku Andreju Praprotniku, ki je bil z mano in menda z vsakim tovarišem jako prijazen, dobrohoten in odkritosrčen. Se nisem bil aktiven učitelj, ko sem pristopil kot ud k takratnemu prvemu Kranjskemu (deželnemu), pozneje Slovenskemu učiteljskemu društvu, in blagi Praprotnik mi je z veseljem izročil pristopnico, kjer mi je dal naslov: „nastopni učitelj“.

Andrej Praprotnik je bil naš prvak, naš voditelj, zvezda slovenskega učiteljstva. Vedno je pisal, vedno se posvetoval s svojimi tovariši. Šola, narod, knjige — to je bil njegov ideal; kolegialnost mu je bila čez vse. Z veseljem se je oklenil nove dobe v šolstvu, ki je bila nastopila v tisti dobi (l. 1868.—1873.). Ni pa nevaležno ali zaničljivo hrbta obrnil stari dobi, dobi konkordata, ker se je bil izsolal že prej in ker je deloval že prej in ker so tudi možje konkordatske dobe nekaj delovali, ko so bili n. pr. že pred novo dobo ti šolnik-duhovniški ustanovili „Vdovsko učiteljsko društvo“ v Ljubljani, za katero je tudi on skrbel, kolikor mu je le čas dopuščal. Naprežen pa je bil jako, zakaj deloval je tudi pri drugih listih, pisal knjige, učil v šoli; bil je pozneje šolski voditelj, imel mnogobrojno rodovino itd. Pridružila sta se mu bila pa kmalu Matej Močnik in Ivan Tomšič v javnem delovanju za blagor šole in domovine.

To je bil triumvirat slovenskih šolnikov v Ljubljani v tisti dobi.

To je bila vrla deteljica. Niso bili do pičice enakih nazorov, toda edini v gorki ljubezni do šole, do učiteljstva, do naroda. Nobeden ni bil ekstrem. — Ne, ni res! Močnik je bil to. On je bil sicer blaga duša, ponižen, učen, skromen, darežljiv do sirot in beračev. (Nekoč je hotel dobro obutev podariti beraču in slabo obdržati zase, ako ne bi mu bil po naključju navzoči prijatelj Stegnar tega zabranil.) V političnem oziru je pa imel ta izvrstni učitelj v teoriji (v praksi slab, ker ni imel discipline v šoli) to načelo za najboljšo, da bi morala cerkev z duhovniki v šoli ukazovati in šolstvo ter učiteljstvo voditi.*

Zato ni odobral, da je bil l. 1868. padel konkordat, t. j. pogodba s cerkvijo, zaradi katere je imela v Avstriji duhovščina pravico, da je vodila šolstvo v imenu države. Ker je pa imel Matej Močnik vzlic temu sto in sto lepih lastnosti, sta ga imela Praprotnik in Tomšič rada; radi smo ga imeli pravzaprav vsi in spoštovali smo ga vsi učitelji, četudi mu je bilo proti koncu njegovega plodonosnega življenja kakšno „katoliško“ društvo bolj pri srcu nego učiteljsko. Sicer je pa mož to deloval iz prepričanja, ne iz dobičarije.

Poleg teh treh vrlih šolnikov, mojih dobrih prijateljev, je stopil v delokrog „Tovarišev“ in takratnega javnega učiteljskega delovanja kot, recimo: „der vierte im Bunde“ — Srečko Stegnar, ki je bil do leta 1872. v Idriji, odkoder se je v tem letu preselil v Ljubljano na Grad kot učitelj v kaznilnici. V Idriji sva bila osnovala društvo „Šola“ (zdaj „Narodna šola“), ki se je bilo z njim vred v Ljubljano preselilo. Ti štirje in jaz smo poleg drugih pridno sodelovali v „Učit. Tov.“, v kateri list sem pisal takrat in še pozneje res veliko, ne da bi se hvalil. Saj je izšlo iz mojega peresa poleg didaktično-pedagoških spisov mnogo člankov, v katerih sem hvalil takrat nove, zdaj že stare šolske zakone in jih branil osobito proti napadom nanje od strani duhovščine slovenske, ki sem jo sicer jako čislal in ki bi jo bil rad prepričal, da bodo šolski zakoni koristili Slovincem, ako se bodo pravično izvrševali.

Krepko sem n. pr. branil v „Tovarišu“ in menda tudi v „Narodu“ šolske zakone zoper napade v knjižici „Stara in nova šola“, ki jo je bil spisal mlad štajerski duhovnik, pozneje velik slovenski patrijot (baje dr. Gregorec, sedaj kanonik v Novi cerkvi pri Celju).

Delovali smo krepko za šolo, za narod, za šolski napredek; delovali zoper nemškutarijo, zoper „Laib. Schulzeitung“ in „Krain. Lehrerverein“ in njegove „Zweigvereine“, kar se je bilo vse v l. 1873. v življenju obudilo — za nemški most do Adrije!

Delovali pa nismo zoper duhovščino, četudi je bila prilika dana, ko se je začelo gibanje med Mladoslavenci in Staroslavenci, od katerih so bili prvi zagovorniki šolskih zakonov, drugi pa njih nasprotniki.

*) Duhovnike in cerkev in službo božjo je tako čislal, da je enkrat kot šolski nadzornik v kamniškem okraju ministriral pri maši.